

СЕКЦІЯ 5

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ І САВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

М. В. Андрейко

Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кафедра цивільного права та процесу
аспірант I року навчання спеціальності 081 Право

КАТЕГОРІЯ ВИНИ В ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІЙ ФІЛОСОФІЇ М. ХАЙДЕГГЕРА ТА К. ЯСПЕРСА

Філософська рефлексія з приводу вини встановлює константний характер цього явища. Щоб не було з доемпіричною випадковістю події, яка започаткувала традиції зла, людська діяльність назавжди віддана під владу досвіду вини. Навіть якщо вина не первісна, одвічна, вона завжди фундаментальна. Вина – онтологічна характеристика людського існування (екзистенціалізм і психоаналіз). Саме неподільність вини і людського існування, мабуть, робить вину непростою не тільки *de facto*, але і *de jure*.

Спроба виключити вину з існування рівносільна його повному зруйнуванню, запереченню. Аутентичним соціальним процесам ХХ століття є трактування вини, розроблене екзистенціальною філософією М. Хайдеггера, К. Ясперса, Ж.-П. Сартра, М. Бубера, П. Рікьора; через страждання та усвідомлення вини відкривається структура екзистенції. При цьому для повнішого розуміння їх творчої спадщини були враховані результати, отримані у працях А. Дем'яновського, Є. Дженкової, А. Козловського, Т. Лебедевої, С. Максимова, А. Мацейна, І.П. Смирнова, О.В. Стовби.

Традиції німецької класичної філософії знайшли відображення у творчості М. Хайдеггера. Філософ обгрунтовано запитує, «як» (*wie*) ми винуваті і що означає вина?». «Ідея вини не вигадана довільно і не нав'язана людині (*dem Dasein*)». Якщо її розуміння мислиме, то «ця можливість повинна бути в людині намічена»; мають бути якісь позначки, які надали би нам можливість розкрити феномен вини. Ці сліди М. Хайдеггер знаходить у взаємозв'язку вини і буття: вислів «винуватий» завжди є його присудком [1, с. 107]. Цим вина стає невіддільною від самої екзистуючої людини: «не хтось винуватий, але я сам винуватий». Вона вказує на екзистенціальну сутність людини.

Вина перетворюється у винуватість самої екзистенції. Людина винувата самим існуванням як таким («*Das Dasein ist als solches schuldig*»). Вина онтологічна. Людина «не лише може бути фактично обтяжена виною, але є в самій основі свого буття винуватою». Ця сутнісна винуватість створює екзистенціальну умову для імовірності стати «морально» доброю або ж злою. Інакше кажучи, індивідуальна вина можлива лише як прорив загальної винуватості екзистенції.

Вина не має предикатів [1, с. 108]. Усвідомити вину означає примусити заговорити «початкову винуватість – *das ursprüngliche Schuldigsein*», або «винуватість не виникає із правопорушення, проте, навпаки, правопорушення можливе лише на підставі цієї вихідної винуватості» [2, р. 1461].

Вина ставиться за провину людині, яка існує – безнадійно дефіцитарній в зіставленні з повнотою буття [3, с. 466], в яке вона «закинута». Людина створює начерк самої себе. Цей нарис виникає із турботи. Будучи «закинutoю» в світ людина турбується бути, і турбота змушує її зробити начерк самої себе, надавши певний напрям. Людина, створюючи один нарис самої себе, неминуче заперечує всі інші можливі начерки. І це заперечення: ні (*Nicht*) належить до екзистенційного смислу покинутості, становить, за М. Хайдеггером, винуватість екзистенції як такої. Людина винувата одвічно. Вона – винувате буття. Винуватість прихована у бутті, вплетена в саме існування людини у світі. Ми завжди обираємо одне, заперечуючи все інше. Цю ж думку відтворив і К. Ясперс: «Хапатися за одне означає, що інше можна відкинути». Відхилення ж іншого штовхає мене «в об'єктивно неусвідомлену вину. Реальність екзистенції (*Wirklichwerden*) в одному створює неперервну вину, відмітаючи (інші) можливості екзистенції» [4, р. 506].

У трактаті «Питання про винуватість» (1946), написаному в дні Нюрнберзького процесу над нацистськими злочинцями, К. Ясперс усіма своїми помислами «як німець серед німців» прагнув «сприяти ясності й одностайності, а як людина серед людей – брати участь» у пошуках істини в питанні вини [5, с. 5]. Історичний та етичний самоаналіз німців, на його думку, відбувається внаслідок тієї обставини, що вся німецька нація опинилася в пограничній ситуації (*Grenzsituation*). Завдяки останній стало можливо усвідомити скінченність свого існування, порушити запитання про смисл життя.

«Простіше за все уникнути запитання (про вину)», – наголошує К. Ясперс [5, с. 15]. Але «питання винуватості – це ще більшою мірою, ніж запитання інших до нас, наше запитання до самих себе. Від того, як ми відповімо на нього в глибині душі, залежить наше теперішнє світосприйняття та самосвідомість. Це питання життя для німецької душі». Міркування з цього приводу, переконаний філософ, «страждають плутаниною понять і позицій. Щоб дотримуватися правди, потрібні розмежування» [5, с. 16]. К. Ясперс розрізняє чотири види винуватості, що відповідають таким критеріям: Під яку категорію вини дії підпадають? Яка інстанція приймає рішення про це? До яких наслідків призводить це рішення? Яке виправдання чи покарання передбачається в рамках закону?

1. *Кримінальна винуватість*. Злочин – це об'єктивно доказові дії, що порушують недвозначні закони. Інстанцією є суд, який установлює склад злочину і застосовує відповідні закони.

2. *Політична винуватість*. Кожна людина відповідає разом із іншими за те, як нею правлять. Інстанцією є влада і воля переможця – як у внутрішній, так і зовнішній політиці. Вирішує успіх.

3. *Моральна винуватість*. За дії, які вчиняє окрема особа, вона несе моральну відповідальність, до того ж за всі свої дії. Інстанцією є власна совість, а також спілкування з близькою, люблячою, іншою небайдужою людиною.

4. *Метафізична винуватість*. Солідарність між людьми як такими робить кожну людину також відповідальною за всяке зло, несправедливість у світі. «Якщо я не роблю, що в змозі, щоб запобігти їм, я також винуватий». Інстанція – один лише Бог [5, с. 19].

Кожне поняття винуватості виявляє реальності, що зумовлюють наслідки для сфер інших понять винуватості. Люди, якби могли звільнитися від метафізичної вини, були би ангелами. Усі інші концепції вини стали би несуттєвими, безпредметними. Моральні хиби, слабкість – засновок політичної вини і злочинів. Певно, це розмежування можна використовувати і софістично, щоб звільнитися від усього питання винуватості, зняти з себе вину [5, с. 61–62].

Винуватість має зовнішні наслідки для життя, незалежно від того, чи розуміє це той, кого вони стосуються. Внутрішній ефект для самосвідомості вона має, якщо людина «бачить свою вину». Злочин карається. Для цього необхідне тільки визнання винуватості з боку судді в його вільному волевиявленні. Відповідальність існує й за політичної винуватості – відшкодовується шкода, а надалі політична влада і політичні права обмежуються або втрачаються. Із моральної винуватості народжується усвідомлення, а тим самим каяття й оновлення. Метафізична винуватість змінює людську самосвідомість перед Богом [5, с. 23].

Очищення, переконує К. Ясперс, – це стежа людини як людини. Звільнення через розвиток думки про винуватість є момент цього шляху. Очищення – процес внутрішній. Це постійне становлення. Воно не є одне і те ж для всіх. Кожний іде своєю особистою дорогою. Путь цей ніхто інший не може ні передбачити, ані вказати. Очищення – це справа нашої свободи, умова політичної свободи. Із визнання винуватості виникає усвідомлення солідарності і власної відповідальності, без якої неможлива свобода. Очищення звільняє нас. І те, «що правильне перед лицем смерті, у крайніх обставинах, те стає поганою спокусою, якщо людина завчасно поринає у стомленість, нетерпіння, розпач. Адже правильна ця погранична позиція лише тоді, коли вона підкріплена стійкою розумністю, готовністю скористатися ще можливим, поки триває життя. Упокорювання та дотримання міри – ось наша доля» [5, с. 104], – так, контекстуалізуючи семантику «німецької вини» (*Die Schuldfrage*), завершує свій трактат К. Ясперс.

Справжня винуватість, за М. Хайдеггером, полягає у винуватості самого наявного буття. Воно винуває в основах свого буття. Винуває тому, що не здійснює себе. Бо людська самість (*das Selbst*) приводиться ним до буття лише у сфері горезвісного «загальнолюдського», де перебуває «Хтось» (*Man*), а не власна самість. У цій ситуації лунає заклик совісті. Кличе саме наявне буття, волає до самого себе. Те наявне буття, яке в силу своєї вини не досягло само-буття (*Selbst-Sein*), звертається до самого себе, закликає себе згадати про свою самість, звільнитися для самості, від несправжності наявного буття прийти до його дійсності.

М. Хайдеггер «має рацію в тому, що всяке розуміння заборгованості повертає нас до ідеї первісної винуватості. Має рацію і в тому, що ми здатні виявити цю первородну винуватість», – резюмує М. Бубер. «Але ми досягаємо цього не шляхом виокремлення певної ділянки життя – тої ділянки, де наявне буття ставиться до себе самого і до свого власного буття, а через досягнення всього життя без редукації – того життя, де індивід, по суті, ставиться до іншого саме як до чогось інакшого, ніж він сам» [6]. Іншими словами, М. Хайдеггер, осмислюючи онтологічний статус вини, першим ставить запитання, як не дивно, не по суті, а формі: що ми маємо на увазі, коли в занепокоєному бутті, в режимі буття за себе, приписуємо комусь повинність?!

Цією схемою утворення онтологічного М. Хайдеггер послуговується не раз. За її ж допомогою формуються основні смислові прообрази використання вини: а) предикат вини як «повинність». Ця форма буття має місце у випадку певної заборгованості. З'являється в ситуації спів-буття з іншими; б) власне винуватість, у розумінні бути причиною або підставою для подальшого звинувачення. При цьому людина, будучи виною дії, може уникнути повинності, бути невинуватою. І навпаки, можна не бути виною чогось, але продовжувати якусь повинність [6].

Семантичне наповнення феномена вини еволюціонувало протягом усієї історії, відображаючи зростання самосвідомості індивіда та суспільства: від вини як покарання богів до вини як каяття перед Богом; від вини як механізму самоосаження до вини як показника особистісного зростання; від вини, яку варто скоріше забути, до вини, про яку треба пам'ятати. Починаючи з минулого століття вина обирає своїм основним джерелом історію людства, її трагічний розвиток. У мовній свідомості концепт вини асоціюється насамперед із поняттям історичної відповідальності, колективної вини. Вина не лише універсальна, а й адаптивна, і протейчна. Крім соціальної, несвідомої, екзистенціальної реальності, яка диктує своє трактування вини, виникла інтелектуальна, міжособистісна реальність, де ця проблема отримала свою специфіку інтерпретації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мацейна А. Бог и свобода. Москва: Центр «Путь, Истина и Жизнь», 1999. 340 с.
2. Historisches Wörterbuch der Philosophie. Hrsg. von J. Ritter u. K. Gründer. Berlin : Schwabe&Co AG Verlag, 1992. 1800 p..
3. Хайдеггер М. Исток художественного творения. Пер. с нем. Михайлова А.В. М.: Академический Проект, 2008. 528 с.
4. Jaspers K. Philosophie. Berlin: Springer Verlag, 1948. 648 p.
5. Ясперс К. Вопрос о виновности. Пер. с нем. М.: Прогресс, 1999. 148 с.
6. Смирнов И. П. Вина и начало. URL: <http://www.antropolog.ru/doc/persons/smirnovigor/smirnovigor6/>

О. І. Баїк

доктор юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету "Львівська політехніка"

ПРАВОВА ОХОРОНА ТА ЗАХИСТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ВИНАХІД, КОРИСНУ МОДЕЛЬ ЧИ ПРОМИСЛОВИЙ ЗРАЗОК

Відповідно до ст. 41 Конституції України «кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності» [3]. Як слушно зауважують Р. С. Кірін, В. Л. Хоменко, І. М. Коросташова, власність завжди потребує охорони, в тому числі і власність інтелектуальна. Основним способом охорони об'єктів права інтелектуальної власності є видача охоронного документа – патенту чи свідоцтва на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється. На їх думку, завданням правової охорони інтелектуальної власності є присвоєння особистих немайнових та майнових прав, що закріплюється видачею охоронного документа та сприяння використанню об'єкта права інтелектуальної власності відповідним суб'єктом права самостійно з одержанням переваг над конкурентами чи шляхом дозволу третім особам використовувати об'єкт права інтелектуальної власності за винагороду [2, с. 41–42].